

Γύρω στα 1850, ένας γλωσσολόγος ανακάλυψε ότι Ασσύριοι και Βαβυλώνιοι σημίτες είχαν δανειστεί τη σφηνοειδή γραφή από προγενέστερο άγνωστο μη σημιτικό λαό. Περίπου τον ίδιο καιρό, άλλοι ερευνητές εντόπισαν στα ερείπια της Βαβυλώνας επιγραφές γραμμένες στην προσημιτική αυτή γλώσσα και μεταφρασμένες στα βαβυλωνιακά. Για να μπορούν να συνεννοούνται, βάφτισαν τον άγνωστο λαό «Σουμέριους» και τη γλώσσα του «σουμεριακή». Σκαλίζοντας τη γη δεξιά κι αριστερά στις όχθες του Ευφράτη, στο τμήμα της κοιλάδας αμέσως πριν να ενωθεί με τον ποταμό Τίγρη, δυο Άγγλοι αρχαιολόγοι ανακάλυψαν τις πόλεις Ουρ, Εριντού και Ουρούκ. Στα τέλη του 19ου αιώνα, ένας Γάλλος αρχαιολόγος ανακάλυψε τα ερείπια της πόλης Λαγκάς, περίπου στο μέσο της κοιλάδας. Μαζί, βρήκε επιγραφές που αναφέρονταν στη δράση άγνωστων ως τότε βασιλιάδων.

Ως τα 1930, το παζλ είχε περίπου συμπληρωθεί. Στις πόλεις αυτές και σε άλλες γειτονικές, μεγαλούργησε ο λαός, στον οποίο ανήκε η «προβαβυλωνιακή» γλώσσα: Οι Σουμέριοι, όπως τους βάφτισαν. Ένας λαός για τον οποίο οι αρχαίοι Έλληνες και ο ιστορικός Ηρόδοτος δεν είχαν ακούσει λέξη. Ζούσε στην κοιλάδα του Τίγρη και του Ευφράτη, πάνω από τον μυχό του Περσικού κόλπου, δυτικά των οροπεδίων του Ελάμ και νότια της περιοχής του Ακκάδ (όπου αργότερα έμελλε να ιδρυθεί η Βαβυλώνα), στα όρια του σημερινού Ιράκ περίπου εκεί που συνορεύει με το Κουβέιτ.

Τότε είναι που κάποιος θυμήθηκε τον Βαβυλώνιο ιστορικό Μπερόζ ο οποίος, γύρω στα 250 π.Χ., έγραψε την ιστορία της πατρίδας του. Ανέφερε και τους θρύλους για μια φυλή τεράτων που κάποιος Οανές οδήγησε από την περιοχή του Περσικού κόλπου, διδάσκοντας στους ανθρώπους την καλλιέργεια της γης, την επεξεργασία των μετάλλων και την γραφή, καθώς και «καθετί που κάνει τη ζωή πιο ευχάριστη». Λίγο λίγο, αποκαλύφθηκε ότι τα γράμματα, οι τέχνες, η θρησκεία και οι θρύλοι των Βαβυλωνίων δεν ήταν τίποτε άλλο από μια επεξεργασμένη συνέχεια του πολιτισμού των Σουμερίων. Και όχι μόνον αυτό.

Τα χρόνια που ο Φαραώ Ζοζέρ αποφάσιζε ότι είναι η επί γης ενσάρκωση του θεού Ρα και ξεκινούσε την εποχή του ιερατείου και των πυραμίδων, για τους Σουμέριους η πρακτική αυτή ήταν ήδη παλιά. Όχι ως «γήινες ενσαρκώσεις» του θεού αλλά ως «αντικαταστάτες του θεού επί γης» (πατέσι ή ισάκ). Κι αυτό για εντελώς πρακτικούς λόγους: Στα 2600 π.Χ., ο πολιτισμός των Σουμερίων είχε ήδη φθάσει σε τόσο υψηλό επίπεδο, που επέτρεπε να υπάρχουν βασιλιάδες τόσοι, όσες και οι πόλεις. Οι πρώτες πόλεις κράτη στην ιστορία του ανθρώπου: Ουρ με τη μοναδική βασιλική νεκρόπολή της, Ουρούκ, Κις, Λαγκάς, Εριντού, Νιπούρ, Ούμα και άλλες σε διαρκή μεταξύ τους αντιπαλότητα, εχθρότητα και ένοπλη διαμάχη.

Σε όλες, κοινός απόλυτος μονάρχης βασίλευε ο θεός. Οι κοσμικοί ηγέτες δεν ήταν παρά οι διαπιστευμένοι εκπρόσωποι του θεού που τον συντρόφευε η θεά Ιστάρ, πρότυπο της κατοπινής βαβυλωνιακής αντίστοιχης. Η σεξουαλική ζωή του θεϊκού ζευγαριού άλλωστε είναι αυτή που γονιμοποιεί ή προστατεύει τη γονιμότητα ανθρώπων, ζώων και γης. Γι' αυτό, καθήκον του πιστού είναι να υποτάσσεται στη θέληση των θεών, την οποία πληροφορείται από τα μαντεία. Με τη συμμόρφωση στη θεϊκή θέληση και την εκτέλεση των λατρευτικών του καθηκόντων, κύριο από τα οποία είναι η προσφορά σφαγίων στους θεούς, ο πιστός έχει την πιθανότητα να αποκτήσει τα αγαθά του μάταιου αυτού κόσμου, μια και για μετά θάνατο ζωή ακόμα δε γίνεται λόγος.

Ολόκληρη αυτή η λατρευτική διαδικασία προϋπέθετε την ύπαρξη ενός πολυπρόσωπου ιερατείου με γραφειοκρατική οργάνωση και ιεραρχία, που πλούτιζε από τις θυσίες, καθώς του αναλογούσε το ένα δέκατο από τις προσφορές, από τα θρησκευτικά ιδρύματα (κυρίως μαντεία) και από το μερίδιο του θεού στα λάφυρα των νικηφόρων πολέμων. Ουσιαστικά, το ιερατείο αποτελούσε βασικό μοχλό της οικονομικής ζωής του κράτους.

Ο βασιλιάς εκπρόσωπος του θεού επί της γης είναι ταυτόχρονα θρησκευτικός, πολιτικός και στρατιωτικός ηγέτης, επικεφαλής αντίστοιχων υπηρεσιών. Και συνήθως βρίσκεται σε πόλεμο με τους γείτονες. Ο στρατός αποτελείται από πεζικό και τετράτροχα άρματα μάχης, με όπλα τον πέλεκυ και το ακόντιο αλλά αγνοεί το τόξο.

Μέσα από τους αδιάκοπους πολέμους και την προσωρινή επικράτηση της μιας πόλης επί των άλλων, με διαρκή την εναλλαγή των κυρίαρχων, εκεί γύρω στα 2600 π.Χ. ξεχώρισαν δυο πόλοι δύναμης: Της Ουρ και του Λαγκάς, κάτι σαν τις μετέπειτα ελληνικές ανταγωνιζόμενες Αθήνα και Σπάρτη. Τα χρόνια εκείνα, η Ουρ ήταν πάμπλουτη, απ' όσα μαρτυρούν οι θησαυροί στις νεκροπόλεις της. Μεσολάβησε η περίοδος των κατακλυσμών και των πλημμύρων, με την Ουρ να επιβιώνει (με κάποιον Μεσ Ανιπαντά ιδρυτή δυναστείας γύρω στα 2470 π.Χ.) αλλά να βλέπει μέσα από την υλή της κοιλάδας να ξεπροβάλλει απειλητική δύναμη το Λαγκάς.

Η εκεί δυναστεία του Ουρνανσέ ξεκίνησε γύρω στα 2450 π.Χ. και αριθμήσε δέκα βασιλιάδες - πατέσι. Ο τρίτος από αυτούς εκστράτευσε εναντίον της Ουρ, ανέτρεψε τον εκεί βασιλιά - πατέσι κι έπειτα στράφηκε εναντίον της Ούμα. Οι επόμενοι, αντιμετώπισαν εσωτερικές ταραχές με αποτέλεσμα η εξουσία να περάσει στο ιερατείο, παραμερίζοντας τους «επί γης εκπροσώπους του θεού». Στον θρόνο του Λαγκάς ανέβηκαν διαδοχικά τρεις αρχιερείς, σωστοί εκμεταλλευτές και καταπιεστές του λαού, ουσιαστικά ληστές των θησαυρών του ναού, τον οποίο υποτίθεται ότι υπηρετούσαν. Με όλα αυτά, επιδρομείς από τα ανατολικά οροπέδια του Ελάμ βρήκαν ευκαιρία να εισβάλλουν κάθε τόσο, να λεηλατούν και να

αποχωρούν.

Μόνη λύση για τον λαό έμεινε η ένοπλη επανάσταση. Με επικεφαλής τον Ουρουκατζίνα, έναν απλό αλλά εμπνευσμένο υπάλληλο, οι Σουμέριοι του Λαγκάς ξεσηκώθηκαν, ανέτρεψαν το ιερατείο και επέβαλαν τον περιορισμό των προνομίων του. Ο Ουρουκατζίνα έγινε πατέσι, με πρώτο μέτρο το δικαίωμα των ακτημόνων να αποκτήσουν δική τους γη. Δεν πρόλαβε να χαρεί τον θρόνο. Ο πατέσι της Ούμα, Λουγγάλ Ζαγγιτζι, εισέβαλε στο Λαγκάς κι ανέτρεψε τον Ουρουκατζίνα, καταστρέφοντας την πόλη. Γράφει ο Σουμέριος ποιητής:

«Για την πόλη, αλίμονο, για τους κατεστραμμένους θησαυρούς της η ψυχή μου αναστενάζει.

Για τη συνοικία Γκιρσού, αλίμονο, για τους θησαυρούς της η ψυχή μου αναστενάζει.

Στην ιερή Γκιρσού τα παιδιά θρηνούν.

Μέσα στον υπέροχο ναό πάτησε το πόδι του ο εισβολέας,

άρπαξε από τον ναό τη σεπτή Βασίλισσα.

Ω θλιμμένη Κυρά της πόλης μου, πότε θα ξανάρθεις;».

Μετά, ο Λουγγάλ Ζαγγιτζι κατέλαβε στη σειρά την Ουρούκ κι όλες τις άλλες και συνέχισε, βγαίνοντας από τα νοητά όρια της Σουμερίας, επεκτείνοντας συνεχώς την επικράτειά του. Στα 2225 π.Χ. έμοιαζε ιδρυτής μιας μεγάλης αυτοκρατορίας από τον Περσικό κόλπο ως τη Μεσόγειο, με τις πόλεις κράτη υποταγμένες κάτω από το σκήπτρο του, μαζί με όλους τους λαούς που βρέθηκαν στον δρόμο του. Έτσι όμως, οι Σουμέριοι έπαψαν να ζουν απομονωμένοι στη μεγάλη κοιλάδα που βγάζει στον μυχό του Περσικού κόλπου, όπου, εκτός από τις μεταξύ τους συρράξεις, το μόνο που αντιμετώπιζαν ήταν οι επιδρομές από το Ελάμ. Ενώθηκαν σε μίαν απέραντη αλλά εύθραυστη επικράτεια.

Τους ίδιους καιρούς, οι περιοχές στον Βορρά πλημμύριζαν από νέους λαούς, τους σημίτες. Από την Άνω Συρία, επεκτείνονταν κι απλώνονταν κι έστηναν νέες εγκαταστάσεις. Κι όσο ο Λουγγάλ Ζαγγιτζί έστηνε την αυτοκρατορία του, οι σημίτες πλημμύριζαν το Ακκάδ. Γύρω στα 2236 π.Χ. απέκτησαν βασιλιά τον Σαργκόν Α', γιο μιας πόρνης από τη σουμεριακή πόλη Κις. Σε κάποιο κείμενο, φέρεται ο ίδιος να αφηγείται:

«Η φτωχή και απλή μητέρα μου με έφερε στον κόσμο κρυφά, με έβαλε σε ένα καλάθι από καλάμια κι έκλεισε το άνοιγμα με πίσσα». Άφησε το καλάθι να το πάρει το ποτάμι. Τον περισυνέλεξε και τον ανέθρεψε ένας υπηρέτης. Μεγαλώνοντας, έγινε οινοχόος του βασιλιά, τον οποίο, ευκαιρίας δοθείσης, ανέθρεψε.

Επικεφαλής των σημιτών, ο Σουμέριος Σαργκόν συγκρούστηκε με τον Λουγγάλ Ζαγγιτζί, τον κατανίκησε και κληρονόμησε την αυτοκρατορία του. Συνέχισε ανατολικά κι έφτασε ως τα κατοπινά περσικά Σούσα. Ονομάστηκε Σαργκόν Α' ο Μέγας κι έγινε αιτία να απλωθούν παντού οι σημιτικοί πληθυσμοί. Ολόκληρος ο 22ος π.Χ. αιώνας (κυρίως από το 2180 ως το 2120) εξαντλήθηκε στον εκσημιτισμό του Ακκάδ, της Σουμερίας και του Ελάμ. Με την αυτοκρατορία να ξαναδιαλύεται και την περιοχή λίγο λίγο να επιστρέφει στην κατάσταση των πόλεων κρατών. Στα 2038, η πόλη Ουρ είχε ξαναγεννηθεί κι είχε πάλι επικρατήσει επί των άλλων. Οι καταλήψεις ολοκληρώθηκαν ως τα 1973 π.Χ. Μόνο που πια, οι Σουμέριοι αποτελούσαν μια μικρή μειοψηφία στο πέλαγος των σημιτών. Οι οποίοι ζητούσαν μερίδιο και συμμετοχή στην πολυδαίδαλη γραφειοκρατική διοίκηση. Οι επαναστάσεις διαδέχονταν η μια την άλλη. Συμπληρώθηκαν από τις επιδρομές Αμοριτών και Ελαμιτών. Για 25 χρόνια, ο τελευταίος Σουμέριος βασιλιάς, ο Ιβί Σιν, αμυνόταν ενάντια στους εσωτερικούς και εξωτερικούς εχθρούς του. Στα 1931 π.Χ., οι Ελαμίτες πήραν την Ουρ.

Κλαίει για την θεά του ο ποιητής:

«Ο εχθρός με άρπαξε με βρόμικα χέρια,

τα χέρια του μ' άρπαξαν και πεθαίνω από φόβο.

Ω εγώ η άτυχη! Δε με σεβάστηκε καθόλου,

με γύμνωσε κι έντυσε με τα ρούχα μου τη γυναίκα του,

μου έβγαλε τα κοσμήματα και στόλισε μ' αυτά τη αδελφή του.

Τώρα πατάω το χώμα της αυλής του. Με κυνήγησε μέσα στο ιερό μου.

Αλίμονο, με καταδίωξε μέσα στον ναό μου, μ' έκανε να τρέμω από τον φόβο,

εκεί, μέσα στο ίδιο μου το σπίτι

κι όπως το περιστέρι που κουρνιάζει στο δοκάρι χτυπώντας τα φτερά,

σαν μια κουκουβάγια που φτερουγίζει μέσα στη σπηλιά της,

με κυνήγησε από τον ναό μου σαν ένα πουλί.

Από την πόλη μου σαν ένα πουλί με κυνήγησε κι αναστέναζα

πολύ μακριά, πολύ πίσω μου είναι ο νους μου...»

Ο Ιβί Σιν σύρθηκε αιχμάλωτος στο Ελάμ. Κανένας δεν ξανάκουσε γι' αυτόν. Κανένας δεν ξανάκουσε για τη Σουμερία, καθώς στον Βορρά ανδρωνόταν το σημαντικό κράτος των Βαβυλωνίων, που απλώθηκε, κατάκτησε όλη τη χώρα και σκέπασε με πέπλο λησμονιάς τον πανάρχαιο πολιτισμό, που κληρονόμησε, αφομοίωσε κι ανέπτυξε.

Οι Σουμέριοι χάθηκαν για περίπου 4000 χρόνια. Η επιστήμη τους ανακάλυψε και τους ξέθαψε στο δεύτερο μισό του ΙΘ' αιώνα, μόλις πριν από 150 χρόνια.

(Έθνος της Κυριακής, 6.8.2000) (τελευταία επεξεργασία, 2.9.2009)